

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

महाराष्ट्र राज्य आणि इतर.

मेसर्स नॅशनल कन्स्ट्रक्शन कंपनी, मुंबई आणि इतर.

९ जानेवारी, १९९६

[मुख्य न्या. ए. एम. अहमदी आणि न्या. एस.सी. सेन]

दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८.

कलम ११ - पूर्वीच्या खटल्यातील मुद्द्यावरील प्रकरणाची थेट आणि ठोसपणे सुनावणी झाली असेल आणि शेवटी निर्णय झाला असेल तरच रेस ज्युडिकेटाचे तत्त्व लागू होते - निर्णय न घेता केवळ तांत्रिक कारणास्तव पूर्वीचा खटला फेटाळला गेला तर तत्त्व लागू होत नाही.

नियम - आदेश २ - उपयोजितेची चाचणी - दावा - दाव्यास कारण असणाऱ्या वेगळ्या कारणांवर आधारित दुसरा खटला फेटाळला- असा निर्णय झाला की मर्यादेचे उलंघन झाले नाही.

करार- बँक हमी - स्वीकारण्यास बँकेचे दायित्व.

अपीलकर्ता-राज्य आणि उत्तरवादी कंपनी यांच्यातील करारात, दुसरा उत्तरवादी, सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाने कार्यची हमी दिली. हमीच्या अटीनुसार, नंतरच्या कार्यत चूक झाल्याबद्दल बँक कंत्राटदारासह संयुक्तपणे आणि वेगवेगळ्या प्रकारे जबाबदार होती. कंत्राटदाराने काम सोडल्याने अपीलकर्त्यांनी काम पूर्ण करण्यासाठी अन्य एजन्सींची नेमणूक केली आणि त्या प्रक्रियेत त्यांनी एकूण १,४४,१८,९७०.२४ रुपयांचा खर्च केल्याचा

दावा केला. परिणामी, अपीलकर्त्यांनी मुंबई उच्च न्यायालयात फक्त बँकेविरोधात लघु वाद खटला दाखल करून कार्यहमीत नमूद केलेली रक्कम व्याजासह वसूल करण्याची विनंती केली. परिणामी, बँकेच्या दायित्वाच्या मुद्द्यावर आणि कार्यत झालेल्या चुकीबद्दल निर्णय घेण्यासाठी कंत्राटदार हा आवश्यक पक्षकार आहे, असे नमूद करत उच्च न्यायालयाने पक्षकाराचा समावेश न केल्याबद्दलचा खटला फेटाळून लावला. या आदेशाविरोधात अपील करताना याचिकाकर्त्यांनी कंत्राटदाराला पक्षकार म्हणून सादर केले, तरीही अपील फेटाळण्यात आले. त्यानंतर याचिकाकर्त्यांनी कंत्राटदार आणि बँक या दोघांविरुद्ध विशेष दिवाणी खटला दाखल करून करारभंगासाठी नुकसान भरपाईपोटी कंत्राटदाराकडून व्याजासह १,१३,२७,२९८.१६ रुपयांचा दावा दाखल केला. यात बँक हमीअंतर्गत १४,१२,८३६/- रुपयांचा समावेश होता. दिवाणी न्यायाधीशांनी हा खटला फेटाळून लावला आणि म्हटले की, कारवाईचे कारण आधीच्या खटल्यातील कारणासारखेच असल्याने दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ चे आदेश २ नियम २ आणि कलम ११ अन्वये रेस ज्युडिकेटा सिद्धांतानुसार तो प्रतिबंधित होता. हे दोन्ही खटले कारवाईच्या वेगवेगळ्या कारणांवर आधारित असून तांत्रिक कारणास्तव आधीची याचिका फेटाळून लावणे हे या आदेशाविरुद्ध अडथळा ठरू शकत नाही, असा युक्तिवाद करत याचिकाकर्त्यांनी या आदेशाविरोधात अपील करण्यास प्राधान्य दिले. उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने हे अपील फेटाळून लावले. उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाविरोधात अपीलकर्त्यांनी या न्यायालयात दाद मागण्यास प्राधान्य दिले.

अपील मंजूर करताना या न्यायालयाने असा निर्णय दिला की:

१. नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या कलम ११, रेस ज्युडिकेटाच्या सिद्धांताशी संबंधित आहे आणि त्यात अशी तरतूद आहे की पूर्वीच्या खटल्यात बचाव किंवा वादासाठी आधार बनविला जाऊ शकेल किंवा असावा अशी तरतूद आहे, अशा खटल्यात थेट आणि ठोसपणे मुद्दा असल्याचे मानले जाईल. महत्वाचे शब्द म्हणजे "एकले गेले आणि शेवटी निर्णय झाला" हे आहेत. पूर्वीच्या खटल्यातील प्रकरणाची थेट आणि ठोसपणे सुनावणी झाली असेल आणि शेवटी असा खटल्याचा खटला चालविण्यास सक्षम न्यायालयाने निर्णय दिला असेल तरच हा अवरोध लागू होतो. याचा अर्थ असा की प्रश्न मधील विषयावर किंवा मुद्द्यावर निपक्षपाती मनाचा वापर झाला आहे आणि अंतिम निर्णय झाला आहे. जर आधीचा खटला केवळ पक्षाकराचा समावेश न केल्याच्या तांत्रिक कारणास्तव या प्रकरणावर कोणताही निर्णय न घेता फेटाळला गेला, तर तो रेस ज्युडिकेटा हा अनुरोध लागू होत नाही. [२९७-१); एफ-जी]

२. अपिलीय न्यायालयाने या खटल्याच्या गुणवत्तेचा विचार केला नाही, परंतु तांत्रिक कारणास्तव कनिष्ठ न्यायालयाने खटला फेटाळण्यावर शिक्कामोर्तब केले, या वस्तुस्थितीची उच्च न्यायालयाने दखल घेतली नाही. त्यामुळे लघु वाद खटला फेटाळणे आणि त्यानंतरचे अपील हे विशेष दिवाणी खटल्याला 'अवरोध' म्हणून काम करू शकले नसते. रेस ज्युडिकाटा तत्वावर आधारित याचिका अयशस्वी ठरते. [२९७ -एच, २९८ -ए; एफ]

श्योधन सिंग विरुद्ध दरियाओ कुआंवर, ए. आय. आर. (१९६६) एससी १३३२=१९९६६] ३ एससीआर ३०० आणि इनासियो मार्टिन्स विरुद्ध नारायण हरी नाईक, [१९९३] ३ एससीसी १२३, यावर आधारित.

३. रेस ज्युडिकाटाचे तत्त्व आणि आदेश २ चे नियम २ हे दोन्ही कायद्याच्या राज्यावर आधारित आहेत की एका आणि एकाच कारणासाठी व्यक्तिला दोनदा त्रास दिला जाऊ नये. खटल्याच्या कारवाईच्या कारणामध्ये त्या सर्व तथ्यांचा समावेश आहे जे वादीने टाळले पाहिजेत आणि जर सर्वांगाने केले तर निर्णयाच्या त्याच्या अधिकाराचे समर्थन करण्यासाठी सिद्ध केले पाहिजे. [२९९ सी; ई]

मो. खलील खान बनाम महबूब अली खान, ए. आय. आर. (१९४९) पीसी ७८; केवल सिंग वि. लाजवंती, ए. आय. आर. (१९८०) एससी १६१ -- [१९८०] १ एससीसी २९० आणि इनासियो मार्टिन्स विरुद्ध नारायण हरी नाईक, [१९९३] ३ एससीसी १२३, संदर्भित.

४. बँक हमी हा सामान्यतः मूलभूत करारापेक्षा अगदी वेगळा आणि स्वतंत्र करार असतो, ज्याची कार्य तो सुरक्षित करण्याचा प्रयत्न करतो. त्या प्रमाणात हे अंतर्निहित संपर्कापेक्षा वेगळ्या कृतीच्या कारणास जन्म देते असे म्हणता येईल. जेव्हा अपीलकर्त्यांनी लघु वाद खटल्याद्वारे कार्यची हमी लागू करण्याचा प्रयत्न केला, तेव्हा ते कारवाईच्या कारणाच्या आधारे दिलासा मागत होते ज्यावर त्यांनी नंतर विशेष दिवाणी खटल्यात आपला दावा केला होता. [३०० -डी; ३०१०]

सिदारमाप्पा वि. राजशेट्टी, ए. आय. आर. (१९७०) एससी १०५९, संदर्भ.

५. हमी देणारी बँक करारातील पक्षांमधील मूलभूत कराराशी संबंधित नसते. कार्य हमी अंतर्गत बँकेचे कर्तव्य दस्तऐवजाद्वारेच तयार केले जाते. एकदा कागदपत्रे व्यवस्थित झाली की हमी देणाऱ्या बँकेने ते स्वीकार करून पैसे द्यावेत. सर्वसाधारणपणे फसवणुकीचा किंवा तत्सम आरोप झाल्याशिवाय न्यायालये प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरीत्या वेतन रोखण्यासाठी हस्तक्षेप करणार नाहीत, अन्यथा अंतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापारावरील विश्वास कधीही भरून न निघणारा ठरेल. परंतु याचा अर्थ असा नाही की मूळ करारातील पक्षकार करारात नमूद केल्याप्रमाणे खटला किंवा लवादाचा आधार घेऊन उल्लंघनाच्या आरोपांसंदर्भात त्यांचे वाद मिटवू शकत नाहीत. करारातील उद्धवणाच्या उपायांवर बंदी नाही आणि त्यावरील कारवाईचे कारण हमीच्या अंमलबजावणीपासून स्वतंत्र आहे. [३००.ए-सी]

युको बँक वि. बँक ऑफ इंडिया, [१९८१] ३ एससीआर ३००; सेन्टेक्स (इंडिया) लिमिटेड विरुद्ध विम्पर इम्पेक्स इंक, [१९८६] ४ एससीसी १३६ आणि युपी कोऑपरेटिव्ह फेडरेशन लिमिटेड विरुद्ध सिंग कन्सल्टंट्स अँड इंजिनीअर्स (पी) लिमिटेड, (१९८८] १ एससीसी १७४, संदर्भित.

दिवाणी अपील अधिकार क्षेत्र

दिवाणी अपील क्रमांक १४९७/१९९६

मुंबई उच्च न्यायालयामध्ये दाखल झालेल्या एफ.ए.क्र.१५१/१९९३ मधील दि. ९.७.९३ च्या निर्णय व आदेशावरून.

याचिकाकर्त्यातर्फे डी.एम.नारगोळकर.

उत्तरवादीतर्फे सोराबजी, कु. नंदिनी गोरे, कु. माणिक कारंजावाला.

मुख्य न्या. अहमदी यांच्या न्यायालयाने निर्णय पारित केला.

महाराष्ट्र राज्य आणि त्याचे संबंधित कालावधीत नाथनगर येथील मेसनरी धरण विभागात कार्यरत असलेले कार्यकारी अभियंता हे याचिकाकर्ते आहेत. १९६७ मध्ये याचिकाकर्त्यांनी जायकवाडी प्रकल्प, टप्पा-१ (पुढे "काम" असे म्हणतात) अंतर्गत गोदावरी नदीवरील पैठण धरणाच्या चिखलाच्या भागाचे काम करण्यासाठी निविदा मागविल्या. पहिला प्रतिवादी, मेसर्स नॅशनल कन्स्ट्रक्शन कंपनी, मुंबई (पुढे "कंत्राटदार" म्हणून ओळखला जातो) ने या कामाची निविदा ऑफर सादर केली जी अपीलकर्त्यांनी ३०.३.१९६७ रोजी सशर्त स्वीकारली.

६.१.१९६८ रोजी, दुसरा प्रतिवादी, सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (ज्याला पुढे "बँक" म्हटले जाते) ने कार्य हमी क्रमांक ५७/२२ मलात आणली ज्याद्वारे त्याने हमी दिली की कंत्राटदार अपीलकर्ते आणि कंत्राटदार यांच्यात केल्या जाणाऱ्या कराराच्या अटी आणि शर्तीचे प्रामाणिकपणे पालन करेल. हमीच्या अटीनुसार, बँक कंत्राटदाराच्या कार्यात चूकीबद्दल संयुक्तरीतीने अनेकदा जबाबदार होती; बँकेचे दायित्व रु. १४,१२,८३६ पर्यंत म्हणजे करार किंमतीच्या ५% पर्यंत मर्यादित होते. ही हमी ३.७.१९७२ पर्यंत लागू राहणार होती. त्यानंतर लगेचच ८.१.१९६८ रोजी बांधकाम सुरू करण्याचा करार करण्यात आला. मात्र, तब्बल दोन वर्षे कोणतेही काम सुरू झाले नाही. ११.१२.१९६९ रोजी याचिकाकर्त्यांनी कंत्राटदाराला काम सुरू करण्याचा अल्टिमेटम दिला. कंत्राटदाराने काम करण्याऐवजी १९.१२.१९६९ रोजी काम सोडून दिल्याचा आरोप आहे. कंत्राटदाराने काम पुन्हा सुरू करण्यासाठी वारंवार केलेल्या विनंतीला

प्रतिसाद न दिल्याने काम पूर्ण करण्यासाठी इतर एजन्सींची नेमणूक करावी लागत असल्याचा आरोप याचिकाकर्त्यांनी केला आहे. या प्रक्रियेत ३१.५.१९७२ पर्यंत त्यांनी १,४४,१८,९७०.२४ रुपयांचा खर्च केल्याचा त्यांचा दावा आहे.

या टप्प्यावर २१.६.१९७२ रोजी अपीलकर्त्यांनी मुंबई उच्च न्यायालयाच्या मूळ शाखेकडे बँकेविरुद्ध लघु वाद केस नंबर ४९१/७२ दाखल करून कार्य हमी क्रमांक ५७/२२ मध्ये नमूद केलेली रक्कम व्याजासह १४,१२,८३६/- रुपये वसूल करण्याची विनंती केली. हे लक्षात घेणे उचित आहे की, ३.७.१९७२ रोजी हमी संपण्यापूर्वी हा खटला दाखल करण्यात आला होता. दिनांक १७.१.१९८३ रोजी मुंबई उच्च न्यायालयाने कार्यातील कसूरीचा मुद्दा व बँकेच्या परिणामी दायित्वाचा निर्णय घेण्यासाठी कंत्राटदार हा आवश्यक पक्षकार आहे, असे नमूद करून पक्षकारांना सामील न केल्याचा खटला फेटाळून लावला. या आदेशाविरुद्ध दाखल केलेल्या अपील क्रमांक ३०३/८३ मध्ये, अपीलकर्त्यांनी अपील मेमोच्या शीर्षकात कंत्राटदाराचा पक्षकार म्हणून समावेश केला परंतु त्याच कारणास्तव ७.४.१९८३ रोजी अपील फेटाळण्यात आले. मात्र, न्यायालयाच्या आदेशाने कंत्राटदाराला पक्षकार म्हणून सहभागी करून घेण्यात आले नाही, असे स्पष्ट केले जाऊ शकते.

त्याच दिवशी ७.४.१९८३ रोजी याचिकाकर्त्यांनी औरंगाबाद येथील दिवाणी न्यायाधीश एच (वरिष्ठ स्तर) यांच्या न्यायालयात कंत्राटदार व बँक या दोघांविरुद्ध रु. १,१३,२७,२९८.१६/- व्याजासह कराराचा भंग केल्याबद्दल कंत्राटदाराकडून नुकसान भरपाईपोटी दिवाणी खटला

क्रमांक २९/८३ दाखल केला. यामध्ये कार्य हमीअंतर्गत बँकेविरुद्ध १४,१२,८३६/- रुपयांच्या दाव्याचा समावेश होता.

२८.७.१९९२ रोजी विद्वान दिवाणी न्यायाधीशांनी खटला फेटाळून लावला आणि असे म्हटले की कारवाईचे कारण पूर्वीच्या खटल्यातील कारणासारखेच असल्याने दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ चा आदेश २ नियम २ (पुढे "संहिता" असे म्हटले जाते) मधील कलम IV कलम ११ स्पष्टीकरणा अंतर्गत रेस ज्युडिकाटाने त्यावर बंदी घातली. हे दोन्ही खटले कारवाईच्या वेगवेगळ्या कारणांवर आधारित असून तांत्रिक कारणास्तव आधीची याचिका फेटाळल्याने त्यांच्याविरोधात अडथळा ठरू शकत नाही, या कारणास्तव याचिकाकर्त्यांनी या आदेशाविरोधात अपील केले. ९.७.१९९३ रोजी मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेल्या निर्णयाने अपील फेटाळून लावले. त्यामुळे नाराज झालेल्या याचिकाकर्त्यांनी विशेष अनुमतीच्या माध्यमातून या न्यायालयात धाव घेतली आहे.

आम्ही प्रथम संहितेच्या कलम १, स्पष्टीकरण ४ च्या आधारे याचिका निकाली काढू शकतो. हे कलम रेस ज्युडिकाटाच्या सिद्धांताशी संबंधित आहे आणि अशी तरतूद आहे की पूर्वीच्या खटल्यात बचाव किंवा हल्ल्यासाठी आधार बनविला जाऊ शकेल किंवा असावा अशी कोणतीही बाब अशा खटल्यात थेट आणि ठोसपणे मुद्दा मानली जाईल. रेस ज्युडिकेटाची याचिका संकुचित मर्यादेवर निकाली काढता येत असल्याने स्पष्टीकरण IV व्याप्ती तपासण्याची गरज नाही. कलम ११ मधील मुख्य मजकूर असा आहे:

कलम-११- रेस ज्युडिकाटा - जर एखाद्या दाव्यातील किंवा वाद प्रश्नातील

प्रत्यक्षपणे व सारतः वादग्रस्त असलेली बाब त्याच पक्षकारामधील अथवा त्याच हक्कान्वये वाद लढणाऱ्या ज्या पक्षकरांच्या पोटी ते अगर त्यांच्यापैकी कोणीही हक्क सांगत असतील त्या पक्षकारांमधील पूर्वीच्या दाव्यातदेखील वादग्रस्त असून, अशा नंतरच्या दाव्याची अगर ज्यामध्ये असा वादप्रश्न मागाहून उपस्थित करण्यात आला असेल त्या दाव्याची संपरिक्षा करण्यास सक्षम असलेल्या न्यायालयात तो दावा लावलेला असेल आणि अशा न्यायालयाने त्या बाबीची सुनावणी करून तिचा निर्णय केला असेल तर, कोणत्याही न्यायालयाने अशा कोणत्याही दाव्याची किंवा वादप्रश्नाची संपरिक्षा करता कामा नये.

महत्वाचे शब्द "ऐकले गेले आणि शेवटी निर्णय झाला" असे आहेत. पूर्वीच्या खटल्यातील प्रकरणावर प्रत्यक्षपणे आणि वादग्रस्त बाबीवर सुनावणी झाली असेल आणि शेवटी अशा खटल्याचा खटला चालविण्यास सक्षम न्यायालयाने निर्णय दिला असेल तरच हा अनुरोध लागू होते. याचा स्पष्ट अर्थ असा की, संबंधित विषयावर किंवा मुद्द्यावर निपक्षपाती मनाचा वापर केला आहे आणि अंतिम निर्णय झाला आहे. आधीचा खटला जर संबंधित प्रकरणावर कोणताही निर्णय न घेता फेटाळला गेला तर केवळ पक्षकाराचा समावेश न केल्याच्या तांत्रिक कारणास्तव रेस ज्युडिकेटा लागू होऊ शकत नाही.

मुंबई उच्च न्यायालयाने आपल्या आदेशात या वस्तुस्थितीची दखल घेतली आहे. लघु वाद खटला एका पक्षकाराच्या म्हणजेच कंत्राटदाराच्या पक्षकाराचा समावेश न केल्याच्या तांत्रिक

कारणास्तव फेटाळण्यात आला आहे. तथापि, ही देखील वस्तुस्थिती आहे की न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध च्या अपिलात अपीलकर्त्यांनी कंत्राटदारास पक्षकार बनवले होते आणि तरीही अपील फेटाळण्यात आले होते. उच्च न्यायालयाने या वस्तुस्थितीचा आधार घेत दुसऱ्या खटल्याला रेस ज्युडिकेटाने प्रतिबंधित केले आहे, असा निष्कर्ष काढला आहे. तथापि, उच्च न्यायालयाने या वस्तुस्थितीची दखल घेतली नाही की अपील्य न्यायालयाने दावा अयोग्य असल्याचे म्हटले होते कारण फिर्यादींच्या थकबाकीचा कोणताही निर्णय किंवा कायदेशीर निर्णय नव्हता आणि या कारणास्तव, हा खटला केवळ दुसऱ्या उत्तरवादीविरुद्ध ग्राह्य धरला जाऊ शकत नाही. त्यामुळे उच्च न्यायालयाने या गोष्टीची दखल घेतली नाही की अपिल्य न्यायालयाने या खटल्याच्या गुणवत्तेचा विचार केला नाही, परंतु तांत्रिक कारणास्तव कनिष्ठ न्यायालयाने सी हा खटला फेटाळल्याची पुष्टी केली.

‘ऐकले’ आणि ‘शेवटी निर्णय झाला’ या शब्दांचा अर्थ विचारात घेता आणि शिवधनसिंग विरुद्ध दरियाओ कुआंवर, ए. आय. आर. (१९६६) एससी १३३२ येथे पृ.१३३६ = [१९६६] ३ एस.सी.आर.३०० ते ३०७ या खटल्यात या न्यायालयाने दिलेला निर्णय लक्षात घेता, उच्च न्यायालयाने केलेले कायद्याचे हे विधान चुकीचे आहे. संहितेचे कलम ११ मध्ये असा उल्लेख आहे की:

"जिथे उदाहरणार्थ, आधीचा खटला न्यायचौकशी न्यायालयाने अधिकारक्षेत्राअभावी किंवा पक्षकाराचा समावेश न केल्याच्या आधारावर फेटाळला होता आणि अपीलमध्ये निपटारा झाल्यास (जर

केले असेल तर), गुणवत्ता नसल्याच्या आधारावर, पुढील खटला रेस जुडीकेटाने प्रतिबंधित होणार नाही." (जोर दिला आहे)

या न्यायालयाने नुकत्याच दिलेल्या निर्णयात, इनासियो मार्टिन्स विरुद्ध नारायण हरी नाईक, [१९९३] ३ एससीसीने या प्रस्तावाचा पुनरुच्चार केला आहे. त्यामुळे लघु वाद खटला फेटाळणे आणि त्यानंतरचे अपील हे दिवाणी खटला क्रमांक २७/८३ साठी प्रतिबंध म्हणून काम करू शकले नसते, हे स्पष्ट आहे. रेस ज्युडिकाटा तत्वावर आधारित याचिका अयशस्वी ठरते. आता आपण संहितेच्या आदेश 2 नियम 2 शी संबंधित मुद्दा हाताळू शकतो ज्यात खालीलप्रमाणे आहे :

‘2. संपूर्ण दाव्याचा समावेश करण्यासाठी खटला. - (१) प्रत्येक खटल्यात कारवाईच्या कारणासंदर्भात फिर्यादीला जो दावा करण्याचा अधिकार आहे त्या संपूर्ण दाव्याचा समावेश असेल; परंतु खटला कोणत्याही न्यायालयाच्या अखत्यारीत आणण्यासाठी फिर्यादी आपल्या दाव्याचा कोणताही भाग सोडू शकतो.

(२) दाव्याचा काही भाग सोडणे - जर फिर्यादी आपल्या दाव्याच्या कोणत्याही भागासंदर्भात खटला दाखल करण्यास टाळाटाळ करतो किंवा मुद्दाम सोडून देतो, तो नंतर अशा प्रकारे वगळलेल्या किंवा सोडलेल्या भागाच्या संदर्भात खटला दाखल करणार नाही.

(३) अनेक निवारणापैकी एका निवारणासाठी खटला भरण्यास टाळाटाळ. - एकाच कारणासंदर्भात एकापेक्षा अधिक निवारण करून

घेण्यास पात्र असलेली व्यक्ती अशा सर्व किंवा कोणत्याही निवारणासाठी खटला दाखल करू शकते; परंतु जर त्याने . न्यायालयाची परवानगी घेऊन अशा सर्व निवारणासाठी खटला दाखल करण्यास टाळाटाळ केली, तर तो नंतर अशा प्रकारे वगळलेल्या कोणत्याही निवारणासाठी खटला दाखल करणार नाही. (स्पष्टीकरण वगळले)

रेस ज्युडिकाटाचे तत्त्व आणि आदेश २ चे नियम २ हे दोन्ही कायद्याच्या राज्यावर आधारित आहेत की एखाद्या व्यक्तीला एकाच कारणासाठी दोनदा त्रास दिला जाऊ नये. मो. खलीलखान विरुद्ध महबूब अली खान, ए. आय. आर. १९४९ पीसी ७८ पृष्ठ ८६, प्रिव्ही कौन्सिलने विशिष्ट परिस्थितीत संहितेचा आदेश २ नियम २ लागू होईल की नाही हे ठरविण्यासाठी चाचण्या निश्चित केल्या. यापैकी एक अशी आहे की, "नवीन खटल्यातील दावा खरोखरच पूर्वीच्या खटल्याचा पाया असलेल्या कृतीच्या कारणावर आधारित आहे का?" याचे उत्तर होकारार्थी असेल तर नियम लागू होणार नाही. त्यानंतर केवलसिंग विरुद्ध एल'जवंती, ए. आय. आर. (१९८०) एससी १६१ पृष्ठ १६३ = (१९८०) १ एससीसी २९० आणि इनासियो मार्टिन्सच्या प्रकरणात (सुप्रा) या न्यायालयाच्या दोन निर्णयांनी या निर्णयावर शिक्कामोर्तब केले आहे.

हे प्रस्थापित आहे की हे खटल्याच्या वादाच्या कारणामध्ये त्या सर्व तथ्यांचा समावेश आहे जे वादीने प्रतीज्ञेवर सांगितले पाहिजे आणि जर ते टाळले तर त्याच्या निर्णयाच्या अधिकाराचे समर्थन करण्यासाठी सिद्ध केले पाहिजे.

हे दोन्ही खटले कारवाईच्या दोन वेगवेगळ्या कारणांसंदर्भात आहेत, असा याचिकाकर्त्याचा युक्तिवाद आहे. पहिला खटला बँक हमी लागू करण्यासाठी दाखल करण्यात आला होता, तर दुसरा खटला कार्याशी संबंधित कराराचा भंग केल्याबद्दल दावा करण्यासाठी दाखल करण्यात आला होता.

लघु वाद खटल्यातील तक्रारीमध्ये, अपीलकर्त्याच्या दाव्याचा पाया कार्य हमी क्रमांक 57/22 वर अवलंबून होता. अपीलकर्त्याच्या दाव्याचा आधार असा होता की- बँक हमीच्या अटीनुसार, कराराच्या अटींची योग्य पूर्तता करण्यात कंत्राटदाराकडून कोणत्याही कसूरीमुळे होणारे सर्व नुकसान अपीलकर्त्यांना भरून काढण्यास बँक जबाबदार होती. कंत्राटदाराने काम सोडून करारातील अटींचे पालन केले नाही, हे दर्शविण्यासाठी याचिकाकर्त्यांनी तपशील जोडला आणि वस्तुस्थिती मांडली. कराराच्या या कृतींमुळे ७६,३७,५५७.७६/- रुपयांचे नुकसान झाल्याचा आरोप याचिकाकर्त्यांनी केला आहे. मात्र, बँक हमीमधील मर्यादा लक्षात घेता याचिकाकर्त्यांनी आपला दावा १४,१२,८३६/- रुपयांपर्यंत मर्यादित ठेवला होता.

अशा वेळी बँक हमीसंदर्भातील कायद्याचे विश्लेषण करणे आवश्यक वाटते. हमी देणारी बँक करारातील पक्षांमधील मूलभूत कराराशी संबंधित नसते हा नियम प्रस्थापित आहे. कार्य हमी अंतर्गत बँकेचे कर्तव्य दस्तऐवजाद्वारेच तयार केले जाते. कागदपत्रे व्यवस्थित झाल्यावर हमी देणाऱ्या बँकेने त्याची पूर्तता करून पैसे द्यावेत. सर्वसाधारणपणे, फसवणुकीचा किंवा तत्सम आरोप झाल्याशिवाय, न्यायालये प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरित्या देयक रोखण्यासाठी हस्तक्षेप करणार नाहीत, अन्यथा अंतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापारावरील विश्वास कधीही भरून न

निघणारा होईल. परंतु याचा अर्थ असा नाही की मूळ करारातील पक्षकार करारात नमूद केल्याप्रमाणे खटला किंवा लवादाचा आधार घेऊन उल्लंघनाच्या आरोपांसंदर्भात त्यांचे वाद मिटवू शकत नाहीत. करारातील परिणामामुळे मुळे उद्भवणार्या उपायांवर बंदी नाही आणि त्यावरील कारवाईचे कारण हमीच्या अंमलबजावणीपासून स्वतंत्र आहे.

पाहा: युको बँक विरुद्ध बँक क्यूएफ इंडिया, [१९८१] ३ एससीआर ३०० येथे ३२५; सेंट्रल (इंडिया) लिमिटेड विरुद्ध विनमार इम्पेक्स इंक, [१९८६] ४ एससीसी १३६; आणि यु.पी. कोऑपरेटिव्ह फेडरेशन लि. सिंग कन्सल्टंट्स अँड इंजिनीअर्स (प्रायव्हेट) लिमिटेड, [१९८८] आय एससीसी १७४.

म्हणूनच, कायदेशीर स्थिती अशी आहे की बँक हमी सामान्यतः मूलभूत करारापेक्षा अगदी वेगळा आणि स्वतंत्र करार असतो, ज्याची कार्ये तो सुरक्षित करण्याचा प्रयत्न करतो. त्या प्रमाणात ते मूळ करारापेक्षा वेगळ्या कृतीच्या कारणाला जन्म देते असे म्हणता येईल. तथापि, सध्याच्या प्रकरणात आम्ही असहाय आहोत कारण उच्च न्यायालयाला (विद्वान एकल न्यायाधीश आणि दोन न्यायाधीशांचे खंडपीठ दोन्ही) बँक हमीच्या स्वरूपाचे विश्लेषण करण्याची संधी नव्हती. कारवाईची दोन कारणे एकसारखी नसतील, याकडे लक्ष वेधण्याखेरीज बँक हमीच्या खऱ्या स्वरूपाविषयी कोणतेही निरीक्षण करणे आम्ही टाळतो. बँक हमीचे योग्य टप्प्यावर खरे विश्लेषण करण्याचा विचार न्याय चौकशी न्यायालयाने करावा.

विशेष खटल्याच्या तक्रारीत, अपीलकर्त्यांनी मागितलेला मुख्य दिलासा अपीलकर्ते आणि कंत्राटदार यांच्यात झालेल्या कराराच्या आधारे होता. कंत्राटदाराने काम सोडणे हे कराराचे

उल्लंघन असून यामुळे याचिकाकर्त्यांना १,१३,२७,२९८.१६/- रुपयांचे नुकसान सोसावे लागले, असा आरोप याचिकाकर्त्यांनी केला. या रकमेत कार्य हमी क्रमांक ५७/२२ वर आधारित १४,१२,८३६/- रुपयांच्या दाव्याचा समावेश होता, त्यासाठी कंत्राटदार व बँक संयुक्तपणे व अनेकदा जबाबदार होते.

लघु वाद खटल्यात मागितला गेलेला दिलासा म्हणूनच एका आधारावर होता ज्या च्या आधारे विशेष दाव्यातील प्राथमिक दिलासा स्थापित करण्यात आला होता.

सिद्रामाप्पा वि. राजशेठ्टी, ए. आय. आर. (१९७०) एससी १०५९ पृष्ठ १०६०-६१ = [१९७०] १ एससीसी १८६ १८९ मध्ये, या न्यायालयाने असे नमूद केले की जेथे पूर्वीचा खटला ज्या आधारावर आणला गेला होता त्या आधारावर कारवाईचे कारण त्यानंतरच्या दाव्याचा पाया तयार करत नाही आणि आधीच्या दाव्यात, फिर्यादीने नंतरच्या खटल्यात मागितलेल्या सवलतीचा दावा करता आला नसता. खटला, वादीनंतरच्या दाव्याला आदेश २ नियम २ द्वारे प्रतिबंधित नाही. सध्याच्या खटल्यातील वस्तुस्थितीवर हा निर्णय लागू केल्यास हे स्पष्ट होते की, पहिल्या खटल्यात अपीलकर्ते केवळ १४,१२,८३६ रुपयांच्या बाबतीत सवलतीचा दावा करू शकतात, जे कार्य हमीमध्ये नमूद केलेली कमाल रक्कम होती. कंत्राटदाराने करावयाच्या कामाच्या कंत्राटाच्या आधारे त्यांनी दुसऱ्या खटल्यात केलेला १,१३,२७,२९८.१६/- रुपयांच्या सवलतीचा दावा त्यांना करता आला नसता.

त्यामुळे हे स्पष्ट होते की, जेव्हा अपीलकर्त्यांनी लघु वाद खटला क्रमांक ४९१/७२ च्या

माध्यमातून कार्य हमी क्रमांक ५७/२२ लागू करण्याची मागणी केली, तेव्हा ते वादाच्या कारणाच्या आधारे दिलासा मागत होते. ज्याच्या आधारे त्यांनी नंतर विशेष दिवाणी खटला क्रमांक २९/८३ मध्ये त्यांचा दावा केला.

परिणामी, दोन्ही मुद्दे, अपीलकर्त्यांच्या बाजूने ठरवले जातात. अपील यशस्वी होते. खर्चाबाबत आदेश नाहीत.

अपील मंजूर.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X